

IZBOR IZ FRANCUSKE I NJEMAČKE LITERATURE
U SOCIJALISTIČKOJ RADNIČKOJ PROSVJETI

Nacionalna biblioteka u Beču raspolaže mnoštvom rasprava, rukopisa-disertacija i objavljenih knjiga o prisutnosti i značenju prosvjetne djelatnosti među radništvom i socijalistima uopće, o korijenima i metodama takvog prosvjetiteljskog rada, o autohtonoj, u tim društvenim slojevima nikloj književnosti i pjesništvu, o književnosti kao sredstvu prosvjećivanja radništva, itd. Kako se autorica ovog prikaza našla u situaciji da prije više godina prvi put u hrvatskoj historiografiji dokazuje postojanje takve kulturno-prosvjetne djelatnosti među socijaldemokratima Hrvatske i Slavonije, sa zadovoljstvom se nedavno suočila sa spomenutim sadržajima u bečkoj Nacionalnoj biblioteci, te isto tako sa zadovoljstvom ovdje o tome referira, to više što je ta djelatnost u našoj sredini donedavna bila osporavana.

Uvodno, od mnoštva naslova u katalogu bečke biblioteke, citiramo u prijevodu neke koji već svojom tematikom mogu privući zainteresiranog. Na primjer: Razum, Johannes, *Analiza bića njemačkog radnika. Prikaz njegova obrazovanja na primjeru radničke poezije*. Schramberg 1935; Fraenkel, Charlotte, *Studije o socijalno angažiranoj radničkoj lirici u Francuskoj od početka 19. st. do I svjetskog rata*. Breslau 1935; Ragon, Michel, *Povijest radničke književnosti od srednjeg vijeka do naših dana*, Pariz 1953; Weinstock, Heinrich, *Rad i obrazovanje. Uloga rada u procesu sazrijevanja u ličnosti*, Heidelberg 1964; Feidel-Mertz, Hildegard, *O ideologiji radničkog obrazovanja*, Frankfurt 1964; Hoffmann, Dirk, *Socijalizam i književnost. Književnost kao sredstvo politizirajućeg upliava s obzirom na izdavačku djelatnost socijalistički organizirane radničke klase u Njemačkom Carstvu 1876—1918*, Münster 1975; Blumberger, Walter, *Koncepti radničkog obrazovanja. Historijsko-kritička analiza*, Linz 1976; Knapp, Heinz-Wilhelm, *Francuska radnička poezija u vrijeme julske monarhije. Literarno-sociološka analiza*, Bonn 1978; Schreiner, Peter, *Putovi do samosvijesti i samoinicijative. Studija na primjerima o alternativnom modelu radničkog obrazovanja*, Innsbruck 1980; Münchow, Ursula, *Radnički pokret i književnost 1860—1914*, Berlin—Weimar 1981; Rotschild, K., *Obrazovanje, obrazovna politika i radnički pokret*, Beč, b. g. — itd.

Posebno ćemo se zadržati na nekima od njih. Pažnju zaslužuje knjiga Francuza Michela Ragona, koja se zaista s interesom čita. Izišla je u seriji poznate pariške Radničke edicije (Editions ouvrières), a autor je bez pretjerane opširnosti dao pregled radničke književnosti kroz nekoliko stoljeća, ali i stavove ovjen-

čanih pjesnika i pisaca u pogledu socijalnih motiva u književnosti i njene uloge u društvu uopće. U ovoj zemlji izrazito naglašenih klasnih razlika, apsolutizma, zemlji Bastije i proglašenja Prava čovjeka, pisana je riječ imala izuzetnu ulogu, pa je tako *Balzac*, spominje Ragon, shvativši to, uzviknuo: »L'écrivain a remplacé le prêtre« (pisac je zamijenio svećenika, tj. zadobio upliv na narod). Od tih »ovjencanih« autor spominje još i *Lamartinea*, poznatog po lirskim izljevima (Le lac, npr.), ali Ragon, naravno, ne govori o tome, nego spominje pjesnikovu preorijentaciju poslije putovanja po Istoku i suočavanja sa socijalnim problemima. »Braćo, prošlo je vrijeme kada sam osluškivao jade svog srca samo« — citira *Ragon* *Lamartinea*. Kad je industrijski način proizvodnje u Francuskoj zahvatio maha i potisnuo manuelni rad, neki su pisci u prvi mah mislili da je to izrazita dobrobit za radnika, pa je tako pjesnik Rouget de Lisle god. 1845. objavio spjev »*Chant des industriels*«, a u njemu i pozdrav novoj generaciji radništva: »Honneur à vous enfants de l'Industrie«. Međutim, francuski pisci prisutni su i onda kad se sagledavaju i negativne posljedice takvog procesa, pa *Delphine Gay* to izražava u pjesmi koja je direktno fiksirana na jedan veliki industrijski grad u Francuskoj (»*Les ouvriers de Lyon*«). Osim spomenutih, i *George Sandovu* kao i pjesnike *Vignya*¹ i *Musseta* zaokupile su socijalne ideje. *Sandova* je prijateljevala sa zemljoradnikom *Perdiguierom*, koji je napisao svoje »Memoare«, nezaobilazne za svaku socijalnu povijest francuskog naroda. Tih je godina i *Victor Hugo* bio ponesen radničkom klasom kao temom za literarnu obradu. Ali je i autohtona radnička poezija, ona koja je još u srednjem vijeku nastajala za tkalačkim stanovima i u drugim radionicama, ili prilikom gradnje katedrala, itd. — oduševljavala francuske pisce, pa se tridesetih i četrdesetih godina XIX st. zaista može govoriti o njihovu zanosu za radnika i ono kako se on sâm izrazio. Međutim, dok je XIX stoljeće otkrivalo vrijednost do tada zanemarene stare radničke pjesme (*Chansons de métiers, Chansons compagnonniques*), a suvremeni književnici, kako smo spomenuli, stali obrađivati nove teme, sam radnik-pisac izgubio je pravu orijentaciju i počeo se povoditi za »službenim« piscima, što znatno umanjuje kvalitetu njegova pisanog izraza. Budući da takvo pogrešno ugledanje, gotovo imitiranje, prelazi i u naše stoljeće, *Ragon* se zadržava na žustrim argumentima koje je, prije njega, izrazio poznati francuski historičar i profesor *Michelet*, što u slobodnom prijevodu djelomično citiramo: Radnik pogrešno čini kad se udalji od svog srca, gdje mu je prava inspiracija, pa preuzima od »viših« društvenih slojeva neke apstrakcije ili njihova općenita razmatranja [. . .] Radnik i čovjek iz naroda uopće ne uočuje prednost koju ima baš u tome što književni jezik dovoljno ne poznaje, što ga »dotjerani« izraz ne progoni, kao nas.

Međutim, sagledava se u tom procesu radničkoga književnog stvaralaštva i *socijalno-psihološka strana*. *Ragon*, koji je u svojoj knjizi angažiran u tom smislu da želi ostaviti poruku i današnjem radništvu, još jednom se poziva na *Micheleta*. Naime, s radnikom-piscem javlja se natprosječni radnik, radnik-talent. A to je ujedno i opasnost za samu ličnost. O tome se *Michelet* ovako izrazio: Gotovo se uvijek izgubi onaj koji se naglo uzdigne (iz svoje sredine). Obično izgubi originalnost svoje klase, a da ne zadobije autentičnost te druge klase; takvi postaju izrodi. »Nije teško uspeti se, ali jest teško pri uspinjanju ostati svoj«, kaže *Michelet*, a to je i poruka *Ragonova*.

¹ Senzibilan i bolećivi Alfred de Vigny pjevao je i ovako: »Un monde tout nouveau se forge en cette flamme« (novi svijet se kuje u tom plamu).

U naše vrijeme *André Gide* je istraživao literaturu proletarijata, pa je njegova zasluga što su neka imena oteta zaboravu, ili ispravno valorizirana, kao radnika *Charles-Louisa Philippea*, jednog od najboljih pisaca. I *Sartre* je govorio o radničkom pjesničkom stvaralaštvu, koje ipak smatra prilično rijetkim i nedovoljno »socijalnim« (u predgovoru za »*Orphée Noir*«).

Zanimljiv je podatak u ovoj knjizi da čuveni francuski lingvist iz XIX st. *Litré*, nezaobilazan za svakoga tko se bavi francuskim jezikom, u svom lingvističko-filozofski koncipiranom »Rječniku« nije odvajao termine »ouvrier« i »artisan«; oni su sinonimi.

Ragonova knjiga ima 7 poglavlja i ukupno 220 stranica. Naslovi poglavlja glase: 1. *Nastanak i razvoj radničkoga literarnog izraza od srednjeg vijeka do XVIII st.*; 2. *Romantični socijalizam i radnička književnost u XIX st.*; 3. *Pomiriti (približiti) umjetnost i puk. Diskusije, pokušaji i ostvarenja na početku XX st.*; 4. *Novo književno doba*; 5. *Proleterski pisci na francuskom jeziku*; 6. *Pisci-radnici*; 7. *Nova generacija (1940—1952)*. I pored spomenute *Sartreove* više ili manje negativne ocjene — s kojom se uostalom autor *Ragon* ne slaže — iz citiranih poglavlja proizlazi, naprotiv, uvjerljivo dokazivanje puka, a onda i radničke klase u Francuskoj na književnom polju. Izrazit klasni antagonizam, stoljetni prezir aristokracije prema puku, kao i mučan život i rad, inspirirali su seljaka i radnika na pjesmu koju je pjevao kao protutežu »dosadi, jedno-ličnosti i rutini«. Ona opisuje njegov život, njegovo društveno stanje, želje i nade, ali katkada sadrži i osvetničku poruku vladajućoj klasi. (Balada iz XIV st. na starofrancuskom kaže: »*Jamais riche homs n'ya en paradis*« — nikada bogataš neće ući u raj.)

U to je vrijeme svaka korporacija imala svoju posebnu pjesmu, neku vrstu himne, koja je na svoj način izražavala ono što su njeni amblemi pokazivali. Autor s pravom konstatira da je tu riječ o nekoj vrsti predaje, prije otkrića štampe. Za poznavaoca francuske književnosti zanimljiv je i podatak da je već u XII stoljeću *Chrétien de Troyes* napisao pjesmu posvećenu tkaljama, pod naslovom »*Plainte des ouvrières*«, u kojoj zlatne i srebrne niti, kojima vješto barataju za tkalačkim stanom, suprotstavlja njihovim istrošenim haljinama. No da taj trubadurski pjesnik ne odstupa od otmenosti izražavanja, a i da ne ponizi ličnost, on ne kaže »dronjak«, ili »poderan«, na što zapravo misli, nego »čipka« (*dentelle*), tj. haljine su im tako istrošene da su kao od čipke. Ali i pored toga njihova »jadikovka« (*Plainte*), što je naslov pjesme, ostaje realna, fiksirana u tadašnjem društvu kao socijalna nepravda i stanje cijele jedne klase, pa tom pjesmom *Ch. de Troyes* zapravo i počinje »*chanson de métier*«.

Ragon je još opisao život i djelo pojedinih radnika-pisaca (i radnice *Marguerite Andoux*), koji sačinjavaju »klasičnu« radničku literaturu. Među njima su, a i među njihovim prethodnicima, zastupljene gotovo sve grane djelatnosti (bravari, vlasuljari, tesari, lakeji, tipografi, pekari, stolari, itd.). Kako primjećujemo, tu su neke profesije kojih više u njihovu klasičnom značenju nema. Tim je zanimljivija pjesma jednog lakeja, koju nalazimo u ovoj knjizi, a odražava, reklo bi se, pogled iz »žablje perspektive«. Za jednu raniju pjesmu, koju *Ragon* također citira, pretpostavlja se da se pjevala pri gradnji katedrala. Tu kao da se ironizira sam pothvat, kojemu se mi danas divimo (u slobodnom prijevodu: Naprosto je blesavo koliko se mi tu znojimo).

Ragon je također govorio o putujućim kazališnim trupama, o godišnjim crkvenim sajmovima, ili godišnjim proslavama pojedinih bratstava i cehova, sa za-

bavnim programom, što je sve utjecalo na pojavu pučke književnosti i pjesme. U toj knjizi saznajemo još i o neposrednim akcijama na radničkom prosvjeđivanju, o pučkim sveučilištima, o činjenici da je »Comédie Française« na prijelazu stoljeća u svoj repertoar uvrstila i socijalno naglašenu dramu »Radnici« E. Manuela, o utjecaju političkih radnika (Jaurès, Sorel — koji se bavio teorijom o revolucionarnim sindikatima, npr.) na radničko pitanje, o akcijama da se istraže pisci-radnici i manifestu o tome iz god. 1932. Nije izostao ni glumac i režiser *Jean Vilar* (čiji je teatar gostovao i kod nas), čuven po tome što je zalazio u radničke četvrti i predgrađa da ondje izvodi vrhunsku glumu.

Što se tiče literarne produktivnosti radništva u Francuskoj u naše vrijeme, autor konstatira uspon poslije određene stagnacije, te spominje publikaciju »*Peuple et Poésie*«, neku vrstu antologije što je obuhvatila 112 pjesnika-radnika, koje stavlja o bok najboljim crnačkim pjesnicima našeg vremena.

Ragon u svojoj knjizi osim termina radnik često upotrebljava i riječ »peuple«, što znači puk, narod. Naš čitač, smatramo, treba da ima na umu ono što se u francuskoj povijesti naziva »tiers état«, treći stalež. Tako je najispravnije i s obzirom na stoljeća raznih društvenih konstelacija u Francuskoj kroz koja vodi ova knjiga. Baš riječju »peuple« knjiga završava u obliku autorove poruke: neka se puk izražava, neka mu se da pravo da govori; dugo je bio bez toga.

Njemački ili austrijski autori, koje smo u bečkoj Biblioteci bar donekle upoznali i koji su se, poput Francuza Ragona, interesirali za sličnu problematiku, obrazlagali su je uglavnom počevši od XVIII st., od vremena njemačkog *prosvjetiteljstva*, pojave *Fichtea* i njegovih čuvenih poruka njemačkom narodu (*Reden an die deutsche Nation*). Tako je primjerice autorica H. Feidel-Mertz razmatrala *radničko obrazovanje* na primjeru shvaćanja, definicije i prakse toga društveno-prosvjetnog fenomena kod tzv. »ranih« socijalista (Fourier, Owen, Saint-Simon, Liebknecht, Bebel) i kasnije generacije (Weitling, Mehring). Kako su se slični procesi odvijali i u Francuskoj, ona izlaže deklaraciju pobornikâ *Morelyja* i *Mablyja* o pravu svakoga na obrazovanje, te njihov upliv na *Rousseaua* i *Babufu*. »Plan nacionalnog prosvjeđivanja« *M. Lepeletiera* preuzeo je u Njemačkoj i proširio *Taulow* god. 1848, a jedan pasus iz »*Prava čovjeka*« god. 1793. postaje ustavna norma, te daje pečat cijeloj epohi, konstatira autorica. Taj pasus glasi: »Obrazovanje je opća potreba svijui; društvo ga je svim svojim članovima dužno podjednako dati.« U Njemačkoj je na sredini XIX st. *S. Born* pokrenuo novine pod naslovom »*Volk*« (Narod), u kojima je od frankfurtskog Parlamenta i pruske Skupštine zahtijevao da država uvede besplatno školovanje i isto tako pučke knjižnice. U daljnjem procesu u tim naporima pojavio se Manifest, što ga je objavilo »zbratimljeno radništvo« u Pruskoj god. 1849, gdje su izneseni slični zahtjevi, zatim »Chemnitzer-Programm« god. 1866, koji je sadržavao i zahtjev za odvajanje škole i crkve, kao i sloboda štampe. Autorica analizira osnovne postavke programâ koji su slijedili, tj. iz god. 1869. i god. 1875, tzv. »Gothaer Programm«, djelo pomirenih socijalista — sljedbenika Lasallea i sljedbenika Bebela i Liebknechta, da bi došla na Erfurtski program (god. 1891). Težište međutim stavlja na analizu socijalnog i duhovnog ustrojstva Njemačke tridesetih i četrdesetih godina XIX st. Konstataciju da je građanstvo shvatilo obrazovanje kao preduvjet političke i ekonomske moći primjenjuje kao memento i za radničku klasu.

Disertacija *D. Hoffmanna*, obranjena na Filozofskom fakultetu u Münsteru god. 1975. pod spomenutim naslovom (*Socijalizam i literatura...*), daje nam uvid

u to što su posredstvom književnosti socijaldemokrati u Njemačkoj uspjeli postići, a koje su šanse propustili (npr. uoči prvoga svjetskog rata). U tom razmatranju uloge književnosti doktorant je došao do nekih zaključaka, a i termina, jednakih onima do kojih je došla autorica ovih redaka u svojim objavljenim radovima (npr. »Književni prilozi kao sredstvo prosvjećivanja radništva«, KAJ, 3, 1973, i dr.). *Hoffmann* se pozabavio i psihom radnika u smislu »volje za emancipacijom«, pa je ustvrdio da je ta klasa, dakako organizirana, bila glavni nosilac »prema emancipaciji usmjerenih društvenih elemenata« u Njemačkom Carstvu. Izrazio je još i ovaj svoj silogizam: Politizirajući upliv (putem književnosti npr.) ima se shvatiti izričito kao težnja za emancipacijom. Stoga se i beletristički prilozi socijaldemokratske štampe u Njemačkoj, koji se pozitivno odnose prema ratu (ne zaboravimo — u tu disertaciju uključeno je vrijeme prvoga svjetskog rata, B. P.), ne smiju prosuđivati kao »politizirajuće sredstvo upliva«, nego samo kao težnja emancipaciji. To bi bio novi aspekt inače kod nas dobro poznate činjenice da se njemački socijaldemokrati nisu izjasnili protiv rata — ali neka to pitanje ostane otvoreno.

U Austriji (Linzu) W. Blumberger je god. 1976. magistrirao s radnjom, kako smo već uvodno spomenuli, »*Koncepti radničkog obrazovanja. Historijsko-kritička analiza*«. Tu je on izložio kako su se kretala shvaćanja obrazovanja i rada, njihova međusobnog odnosa, pojavu poluobrazovanih, razloga za to, itd. — počevši od *Fichte*a čiji je koncept njemačke nacionalne prosvjete analizirao i u pojedinostima. Pri tom je upozorio na značenje njegova prethodnika Pestalozzija i na pravu plejadu francuskih mislilaca (Morelly, Rousseau, Voltaire i dr.), objašnjavajući zatim Marxovo poimanje rada. *Maxa Adlera* apostrofirao je kao »najdubljeg i najoriginalnijeg« mislioca austromarksizma.

U jednom poglavlju autor je izložio rad *K. Liebknechta* u Berlinu god. 1891, kada je osnovao škole za radništvo, pa je već u prvoj godini bilo 5000 polaznika. Naglasio je aktivnost austrijskih socijaldemokrata koji su prvi postavili zahtjev da radništvo pohađa »partijske škole«, osnovane u Beču god. 1908, a rasprostranjene po Monarhiji. On daje brojčane podatke o javnim predavanjima održanim za radništvo u Austriji od god. 1908. do 1911, iz kojih se vidi rast učestalosti tih predavanja. Rad na obrazovanju radništva ulazi kao obaveza u statut austrijskih socijaldemokrata god. 1912, pa autor citira razne potavke, od kojih su neke i socijaldemokrati u Hrvatskoj i Slavoniji kao krilatice pronosili u svojoj štampi (npr. »Socijaldemokracija je partija obrazovanja«, i sl.). Analiza završava citatom *Victora Adlera* u kojemu je apel na radništvo da se obrazuje, tj. da obrazovnim procesom postane svjesno sebe i svoje uloge u povijesti, i tumačenje kako takvu odluku i angažiranje na njoj treba shvatiti, za razliku od uobičajenoga građanskog obrazovanja.

S ovih nekoliko obavještenja iz inače opširnijih bilježaka nadamo se da smo zainteresiranog našeg čitača informirali o mnoštvu i raznolikosti radova na francuskom i njemačkom jeziku o kulturno-prosvjetnoj djelatnosti među radništvom, a time i o opravdanosti takvog istraživanja. Razumljivo je da je prednost dana francuskim publikacijama, jer je ta problematika kod nas manje poznata od djelatnosti socijaldemokrata u Austriji i Njemačkoj.

Branka Pribić